

Adam Koperek

Edukacja patriotyczna w kontekście polskiej kultury narodowej

---

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 16/1, 257-267

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ADAM KOPEREK

EDUKACJA PATRIOTYCZNA W KONTEKŚCIE POLSKIEJ KULTURY NARODOWEJ

Wstęp

Nauczanie jest działalnością o nadzwyczajnym ciężarze moralnym, jednym z najwznieśliwszych i najbardziej twórczych zajęć człowieka: nauczyciel nie ma przecież do czynienia z istotami bezwolnymi. Dlatego tak wielkiego znaczenia nabiera osobista relacja między nauczycielem i uczniem, która nie powinna ograniczać się do prostego „winien i ma”. Poza tym należy pamiętać o tym, że nauczyciele przeżywają szczególny rodzaj powołania oraz, że „to od nich jak najbardziej zależy, aby szkoła [...] mogła urzeczywistniać swoje zamiary i przedsięwzięcia”¹.

We wspólnocie wychowawczej szczególną rolę odgrywają rodzice jako pierwsi odpowiedzialni za wychowanie dzieci. Dziś jednak jesteśmy świadkami rozpowszechnionej tendencji do przekazywania innym tego prastarego zadania. Tak więc staje się konieczne budzenie inicjatyw, które nie tylko zachęcałyby do angażowania się rodziców, ale też dawały konkretne i uczciwe oparcie i włączały rodziny w realizację programu wychowawczego szkoły. Niezmiennym celem wychowania szkolnego jest więc spotkanie i dialog z rodzicami i rodziną, który należy popierać również poprzez promocję stowarzyszeń rodzicielskich, ażeby z ich niezastąpionym udziałem nawiązała się owa osobista relacja, która pozwala urzeczywistnić założenia wychowawcze.

Powyższe założenia i zaproponowany temat wyznaczają główne elementy omawianej problematyki. Znaczenie edukacji patriotycznej w rozwoju polskiej kultury narodowej stanowi tezę zaprezentowanego studium. Artykuł podejmuje refleksję na ten temat analizując następujące zagadnienia: 1. Wychowanie patriotyczne procesem wdrażania w kulturę narodową; 2. Wychowanie patriotyczne kształtowaniem postaw obywatelskich; 3. Rola szkoły w edukacji regionalnej; 4. Współdziałanie w tworzeniu kultury własnego środowiska formą obywatelskiej odpowiedzialności.

---

¹ Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, nr 8. W: *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst łacińsko-polski. Wyd. 2. Poznań 1967, s. 497.

1. Wychowanie patriotyczne procesem wdrażania w kulturę narodową

W polskiej etymologii słowa „naród” (rodzić – narodzić się) zaakcentowane zostały narodziny biologiczne z jednego wspólnego pnia. Członkiem narodu może zatem być także ktoś, kto nie uczestniczy we wspólnocie pochodzenia, lecz duchowo czuje się przynależny do narodu i daje temu praktyczny wyraz².

Najbliższym pojęciowo odniesieniem do narodu jest rodzina. Naród wywodzi się niejako z rodziny i w oparciu o rodzinę buduje się jego istnienie. Od niej zależy jego rozwój i trwanie, dlatego określa się rodzinę jako podstawową komórkę narodu. Należy to dziś z naciskiem podkreślać w obliczu wielorakich zagrożeń oraz lekceważenia rodziny. Pracując dla rodziny, pracujemy dla przyszłości własnego narodu i to ma ścisły związek z postawą patriotyczną. Rodzinę bowiem „łączą ze społeczeństwem żywotne i organiczne więzi, stanowi ona bowiem jego podstawę i stale je zasila poprzez swe zadanie służenia życiu: w rodzinie przecież rodzą się obywatele i w niej znajdują pierwszą szkołę tych cnót społecznych, które stanowią o życiu i rozwoju samego społeczeństwa”³. Należy jednak w tym miejscu zaakcentować, że naród nie jest jednak zwykłą sumą rodzin, lecz złożoną strukturą o charakterze nad-rodziny czy rodziny rodzin. Jest to struktura, która stanowi tajemnicze zwieńczenie struktur rodziny. W istocie rzeczy jednak naród i rodzina to jakby koła koncentryczne, o tajemniczym spotkaniu się w ich głębi⁴.

Rodzinnie przypada szczególna rola w przekazie obyczajowości ojczyściej, która w tym miejscu otrzymuje postać obyczajowości rodzinnej, w której mieszczą się treści religijne, moralne, narodowe i kulturowe. Obyczajowość rodzinna odgrywa rolę instrumentu w uzewnętrznianiu postaw. Punktem wyjścia dla kształtowania się obyczajowości jest dar czasu. Czas bowiem to przestrzeń wypełniona przez ludzkie życie. Każdy rok odmierzający czas życia pokoleń i narodów niesie ze sobą brzemień przeszłości. Jest to przeszłość rodziny, jej członków, przeszłość narodu, ojczyzny. Obyczaj to przerzucenie pomostu między przeszłością a teraźniejszością, w której w sposób uroczysty na nowo przeżywa się ważne sprawy po to, by ich nie utracić, by zachowały nadal moc jednoczenia, podpowiadały sposoby postępowania i rozwiązywania różnych spraw życia. W nurcie obczy-

² J. W i l k, *Mysząc ojczyzna – wychowanie patriotyczne wczoraj i dziś*. W: *Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej*. Częstochowa 1998, s. 56.

³ J a n P a w e ł II, *Adhortacja Apostolska „Familiaris consortio”*, nr 42. W: J a n P a w e ł II, *Nauczanie Papieskie*, IV, 2, 1981, (lipiec – grudzień). Poznań 1989, s. 461.

⁴ Zob. A. K o p e r e k, *Wychowanie prospołeczne jako warunek uczestnictwa obywateli w życiu publicznym*, mps., Warszawa 2007; T e n ż e, *Poszanowanie praw rodzicielskich i wychowawczych w rodzinie*. „Studia Podlaskie”. T. 11: 1996, nr 1, s. 63-75; T e n ż e, *Godność człowieka a prawo do wolności w rodzinie*. „Studia Podlaskie”. T. 11: 1996 nr 2, s. 145-157.

jowości rodzinnej na wyróżnienie zasługują rytuały jako określone zachowania, dotyczące istotnych momentów życia.

Rodzina i szkoła powinny podtrzymywać obyczaje, wyjaśniać ich sensy oraz inspirować powstanie nowych. Wychowanie patriotyczne łączy się z procesem wdrażania w kulturę. Człowiek dzięki niej kształtuje siebie wewnętrznym wysiłkiem myśli, woli, serca oraz tworzy kulturę we wspólnocie z innymi. Kultura zatem jest wyrazem międzyludzkich komunikacji, współmyślenia i współdziałania ludzi, a przede wszystkim dobrem wspólnym narodu. Kultura polska jest dobrem, na którym opiera się życie duchowe Polaków. Ona wyodrębnia nas jako naród i stanowi o nas w ciągu dziejów⁵.

Niezaprzeczalnym faktem jest, że kultura polska od początku nosi znamiona chrześcijańskie, a pierwszym zabytkiem o tym świadczącym jest „Bogurodzica”. Chrześcijaństwo naszego narodu w 966 r. stale znajdował swój rezonans w tysiącletniej historii ojczystej, w postaci twórczości artystycznej, poezji, muzyce, dramacie, plastyce, malarstwie i rzeźbie. Aby zatem właściwie rozumieć, uczyć i przekazywać polską kulturę, trzeba uświadomić sobie ścisły związek, jaki zachodzi między nią a chrześcijaństwem. Kultura polska jest dziełem narodu, którego większość stanowili zawsze chrześcijanie. U źródeł wielu dzieł sztuki ludowej, czy klasycznej, i podstaw kształtowania się wielu zwyczajów leżą inspiracje religijne. Wystarczy przejrzeć katalogi zabytków polskich, sięgnąć do literatury, zbadać zwyczaje i śpiewy, by dostrzec w nich wartości religijne.

2. Wychowanie patriotyczne kształtowaniem postaw obywatelskich

Wychowanie patriotyczne to także kształtowanie cnót obywatelskich, czyli zachowań, w których przejawia się troska o ojczyznę, realizuje się konkretnie poczucie odpowiedzialności za jej rozwój. Ważną cnotą obywatelską jest ofiarność, bez której nie ma pozytywnego stosunku do ojczyzny i jej spraw. Dom rodzinny jest miejscem, gdzie wyrabia się w dzieciach umiejętności wyrzekania się na rzecz innych, gotowość do ciągłych ofiar, pracy społecznej, podejmowanej z rodzicami jako prosty obowiązek, jako spłacenie długów zaciągniętych wobec państwa i społeczeństwa, bez szukania uznania, nagród, odznaczeń, a więc jako nakaz sumienia. W rodzinie można najlepiej nauczyć się ofiarności, kiedy obserwuje się rodziców zdolnych do ponoszenia ofiar dla dobra narodu i ojczyzny⁶.

⁵ Zob. J. K o p e r e k, *Nowe demokracje a kulturowa jedność Europy*. „Saeculum Christianum”. R. 14: 2007, nr 2, s. 213-237; T e n ż e, *Kulturowe uwarunkowania demokratycznych transformacji w Europie Środkowo-Wschodniej*. „Annales. Etyka w życiu gospodarczym”. T. 5: 2002, s. 145-153.

⁶ Zob. J. K o p e r e k, *Nowe demokracje i spór o naturę wychowania do udziału w społeczeństwie obywatelskim*. Częstochowa 2007; T e n ż e, *Nowe demokracje i spór o naturę społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa 2001; T e n ż e, *Etos społeczeństwa obywatelskiego*. „Saeculum Christianum”. R. 8: 2001, nr 2, 151-180.

Z cnotą ofiarności łączy się cnota wierności, która przejawia się w wytrwałej, wiernej służbie dla państwa, wypełnianiu obowiązków obywatelskich w rzeczach małych i dużych, w czasie zagrożenia i okresie rozkwitu kraju.

Do cnot obywatelskich zaliczana jest też praca i pracowitość. Praca ma charakter osobowy, jako że w niej człowiek urzeczywistnia swoją godność, urzeczywistnia samego siebie, bardziej poprzez pracę staje się człowiekiem. Z tego powodu praca łączy się z wychowaniem a zarazem z rodziną, która istnieć może dzięki niej, a równocześnie jest jej pierwszą wewnętrzną szkołą. Można by to podsumować słowami: „Pracując, człowiek współpracuje z... Dobrem Najwyższym i z ludźmi i tak tworzy się dobro powszechne: dobro rodziny, narodu, państwa”⁷.

Oprócz wyżej wymienionych, do cnot obywatelskich zaliczyć należy tradycyjne polskie cnoty, z których na szczególną uwagę zasługuje gościnność. Była ona zawsze cechą charakterystyczną rodzin polskich, stając się zarazem cnotą obywatelską, świadcząca o polskości, która potrafiła niejednokrotnie przełamywać bariery klasowe i stała się wyznacznikiem polskiego charakteru. Tradycyjną polską cnotą jest pietyzm w stosunku do tego, co ojczyście, co polskie, uznając w ojczyźnie wielką ideę i rzeczywistość górującą nad innymi sprawami i dobrami. Można nazwać to czuwaniem. „Czuwać, to znaczy pamiętać... to znaczy troszczyć się o każde dobro... Nie można pozwolić na to, by zmarnowało się to co ludzkie, to co polskie... na tej ziemi”⁸ Właściwie ukształtowana cnota patriotyzmu stanowi antidotum na polski sentymentalizm, patetyczne deklamacje, słomiany zapał, brak realizmu społecznego i politycznego czy zmysłu historycznego.

Miłość ojczyzny przejawia się w dążeniu do poznawania dziejów, kultury i obyczajów, piękna ziemi ojczystej. Patriota odznacza się dobrą znajomością swej ojczyzny, swego ojczystego kraju i własnego narodu. Wiele tu możliwości stoi przed wszystkimi, a zwłaszcza przed wychowawcami. Miłość ojczyzny wyraża się także szacunkiem dla materialnych i duchowych dóbr narodowych jak: język, kultura ojczysta, zabytki, przyroda, historia i ludzie ją tworzący, godła i symbole narodowe. Szczególnym wyrazem miłości ojczyzny jest służba dla niej poprzez pracę powiększającą materialne i duchowe zasoby narodu, poprzez wysiłek doskonalenia i obrony języka ojczystego, poprzez działania na rzecz intelektualnego, duchowego i religijnego rozwoju wspólnoty narodowej. Patriotyzm żąda, aby dla istnienia, pomyślności i obrony ojczyzny być gotowym do ponoszenia osobistych ofiar, a w skrajnej potrzebie poświęcić dla niej swoje życie. Konieczny staje się w tym kontekście wielki wysiłek wychowawczy, uzdalniający zwłaszcza

---

⁷ S. W y s z y ń s k i, *Duch pracy ludzkiej*. Warszawa 1991, s.38; Zob. J. K o p e r e k, „*Bonum commune*” narodu i państwa w koncepcji kardynała Stefana Wyszyńskiego. „*Annales. Etyka w życiu gospodarczym*”.T. 8: 2005, nr 1, s. 99-110; T e n ż e, *Spór o państwo w świetle współczesnych doktryn politycznych*. „*Saeculum Christianum*”. R. 12: 2005, nr 2, s. 165-180.

⁸ J a n P a w e ł II, *Przemówienie w Częstochowie podczas Apelu Jasnogórskiego*, 5 czerwca 1979 r.

młode pokolenia do takich ofiarnych postaw wobec ojczyzny. Prawdziwy patriotyzm inspiruje do propagowania wartości własnego narodu na zewnątrz i pokojowej konkurencji z innymi narodami w przekonaniu, że ta wymiana dóbr ubogaca i utrwala wielkość oraz wspaniałość ojczyzny⁹.

Wyjściowe niejako wychowanie w rodzinie skutecznie kontynuuje i bogaci szkoła, kształtując poczucie odpowiedzialności za ojczyznę, za wszystko, co ją stanowi. Młodzieży bowiem przypada obowiązek przeniesienia w przyszłości tego całego olbrzymiego doświadczenia dziejów, któremu na imię Polska: „Jest to doświadczenie trudne. Chyba jedno z trudniejszych w świecie, w Europie.... Z tego trudnego doświadczenia, które nosi nazwę Polska można wydobyć lepszą przyszłość, ale tylko pod warunkiem uczciwości, wiary, wolności ducha i siły przyjaźni”¹⁰.

W kształtowaniu postaw patriotycznych ważnym elementem jest umiłowanie ziemi ojczystej. Jako wspólna wartość jest ona podstawą fizyczną bytu narodowego, decyduje o cechach etnograficznych i fizycznych społeczeństwa. Ojczysta ziemia kojarzy się najczęściej z ojczystym krajobrazem, z licznymi bogactwami naturalnymi. Przede wszystkim jednak ojczyzna oznacza wolność, możliwość rozwoju i przetrwania. Stąd też ziemi ojczystej się broni nie tylko jako warsztatu pracy, lecz jako skarbu, depozytu narodowego, fundamentu odrodzenia. Takie postawy zapisała literatura okresu zaborów. Początki rozmówienia się w ojczystej ziemi wiążą się z pierwszymi z nią kontaktami inicjowanymi przez rodzinę (praca na roli, wycieczki krajoznawcze itp.). Te doświadczenia zaś bogaci szkoła poprzez odwołanie się do najpiękniejszych motywów z literatury, poezji, poprzez stworzenie możliwości kontaktu z ojczystą przyrodą i przeżycia jej niepowtarzalnego piękna.

Kształtowanie postawy patriotycznej dokonuje się również przez miłowanie języka ojczystego. Język spełnia rolę czynnika integrującego naród i odróżniającego jedno społeczeństwo od drugiego. Posługiwanie się mową ojczystą, przemawianie językiem czystym, pięknym jest wyrazem szacunku do swego narodu. Język można nazwać jakby ekranem życia narodu, narzędziem wspólnoty i komunikacji. Język jest narzędziem wyrażenia siebie, sposobów zachowania, kultury narodowej. Z kultury słowa i mowy ojczystej wyrasta twórczość literacka, której bohaterowie stają się często wzorcami postępowania w życiu. Obrona tych wartości, zagrożonych przez zaborców, jest szczególnym naszym polskim doświadczeniem. Rodzice tamtego okresu wpajali dzieciom umiłowanie ojczystego języka. Tak wychowane dzieci gotowe były ponieść wszelkie ofiary dla ojczyzny. Rodzina i szkoła mają w tym względzie niepodważalne znaczenie. Pierwocyny języka przekazane przez rodzinę, są przez szkołę ubogacone i rozwijane.

W obszar edukacji patriotycznej włączyć należy również przekaz tradycji narodowej, na którą składają się przekazywane z pokolenia na pokolenie zjawiska

⁹ J. W i l k, *Mysząc ojczyzna – wychowanie patriotyczne...*, s. 64.

¹⁰ J a n P a w e ł I I, *Homilia na Skalce*, 8 czerwca 1979 r.

historyczne, treści kulturalne, obyczaje, poglądy, wierzenia i przekonania, sposoby myślenia i zachowania oraz normy postępowania wyróżnione przez daną zbiorowość z całokształtu kulturowego jako społecznie doniosłe dla teraźniejszości i przyszłości. Tak rozumiana tradycja staje się pomostem między przeszłością i teraźniejszością. W tradycji należy wyróżnić dwa istotne czynniki: pierwszym są wartości generalne, istotne i wiodące, reprezentatywne i wzorcowe; drugim jest sfera określonej obyczajowości, związanej z określonymi uwarunkowaniami kulturowymi, społecznymi, gospodarczymi, z natury rzeczy zmiennymi, zależnymi od kontekstu historycznego¹¹.

Z patriotyzmem łączy się poczucie dumy narodowej, które również należy zaliczyć do tradycyjnych polskich cnót obywatelskich. W dużej mierze decydowało ono o zachowaniu tożsamości narodowej. Z poczuciem dumy narodowej łączy się szacunek dla symboli ojczyznych, godła, sztandarów, pomników. W czasach trudnych jak zabory, powstania, wojny, Polacy dumnie wywieszali swoje flagi narodowe i malowali orła na widocznym miejscu. Sama duma jednak byłaby pustym gestem, gdyby z tym nie łączyła się gotowość do służby dla ojczyzny, do oddania jej swych sił, podporządkowanie jej dobru własnych prywatnych interesów, a w razie konieczności złożenie ofiary ze swego życia. Do takiej gotowości ma wychowywać dom rodzinny i szkoła, we wzajemnym przenikaniu się i współpracy.

Koniecznością staje się wskazanie kilku spraw związanych z realizacją tak ważnego, a równocześnie tak rozległego programu wychowawczego. Przyszłość świata jest w pokoju, nie w wojnach. Pokój jest jedyną szansą świata na przetrwanie, potrzebne są więc cnoty cywilne, obywatelskie takie jak: pracowitość, umiejętnością ładu, organizacji, uczciwość, punktualność, konsekwencja, altruizm, solidarność, twórczość. Wydaje się, że współcześnie to są właśnie sposoby okazywania miłości do ojczyzny. Jak do tak rozumianego patriotyzmu wychowywać? Aby kogoś prowadzić do patriotyzmu, trzeba przede wszystkim miłość ku ojczyźnie rozwinąć w sobie, mówić o patriotyzmie bez patosu, zmienić język dotyczący tej tematyki z militarnego, w którym dominują słowa: walka, bitwa, porażka, zwycięstwo, ofensywa – na pokojowy, w którym najczęściej pojawiają się: praca, odpowiedzialność, służba. Ważnym jest kojarzenie z patriotyzmem sprawy dnia dzisiejszego i sprawy przyszłości, która stoi przed młodzieżą. Właściwą metodą jest, aby wraz z mówieniem o patriotyzmie podawane były wzory¹².

W wychowaniu patriotycznym ważne jest kształtowanie obrazu ojczyzny, tak by przekaz nie pozostał abstrakcją. Powinien to być obraz konkretny:

---

¹¹ Zob. J. K o p e r e k, *Kulturowe uwarunkowania państwa*. „Chrześcijańcin w Świecie” R. 1995, nr 2, s. 60-74; T e n ż e, *Kulturowe uwarunkowania społeczno-ekonomiczno-politycznego rozwoju państwa*. „Studia Sandomierskie”. T. 6: 1990-1996, s. 55-67.

¹² M. B r a u n – G a ł k o w s k a, *Patriotyzm – cnota zapomniana? W: Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej*. Częstochowa 1998, s. 84-85.

ojczyzna widziana przez pryzmat pięknego krajobrazu, piękna wytworów ludzkiej pracy. Dlatego też ważnym elementem wychowania patriotycznego są wycieczki krajoznawcze, rajdy, plenery, które oprócz wartości poznawczych, dostarczają licznych przeżyć estetycznych. Gdy zaś uzupełnione zostają interesującym komentarzem, opowiadaniem, wspomnieniami, czy legendami i spotkaniami z miejscowymi ludźmi, stają się wydarzeniem niezwykle ważnym dla rozwoju patriotyzmu. Wspomniane opowiadania zasługują na osobne wyróżnienie, zwłaszcza te, które dotyczą walk o niepodległość oraz ważnych przełomowych momentów w życiu narodu czy państwa. Nabierają one jeszcze większej mocy, gdy ich bohaterami są bliscy, członkowie rodziny. Budzi to poczucie dumy i chęć naśladowania. Formą wychowania patriotycznego można być przekaz historii i dziejów ojczystych. Dziecko kształtuje w sobie postawę patriotyczną przez współuczestnictwo w wydarzeniach narodowych, świętowaniu ważnych rocznic. Pozornie tylko pozostaje biernym obserwatorem, ponieważ w rzeczywistości treści z tym związane bywają przyswajane spontanicznie i zaowocują w przyszłości. Uroczystości narodowe są wielkimi lekcjami wychowania patriotycznego. Nie bez znaczenia dla wychowania patriotycznego pozostaje wystrój domu i szkoły. Znajdujące się tam obrazy, portrety przodków, bądź innych sławnych Polaków, reprodukcje dzieł polskich artystów, przedstawiające sceny z historii Polski, a także obrazy religijne są wymownym świadectwem polskiej tradycji historycznej i patriotycznej – spontanicznie wprowadzają dziecko na myśl o ojczyźnie. Podobne słowo należy powiedzieć o bibliotece domowej czy szkolnej. Jej zbiory są zaproszeniem do głębszego wejścia w ducha ojczystego przez spotkanie z literaturą piękną czy historyczną. Literatura to pewien sposób utrwalenia wiedzy o losach narodu, który przemawia do wyobraźni i serca. To samo należy powiedzieć o gromadzeniu rozmaitych pamiątek po przodkach. Poznanie ich losów pozwala dziecku na odkrycie swego miejsca w służbie ojczyźnie.

Mimo, iż wydaje się, że ziemia straciła jakby na swej wartości, że imperatyw trwania na ojcowiznie jakby już nie był aktualny, to jednak pozostanie ona podstawą bytu narodu, fundamentem niezależności i suwerenności. Przy zmienionym dziś stosunku do ziemi tym bardziej naglące staje się zadanie wychowania do trwania na ziemi i trwania przy ziemi poprzez szacunek, opiekę, dbałość o jej czystość i rozkwit, o jej piękno. Rodzina i szkoła znajdują w tym względzie pole do działania.

Obok rodziny podmiotem wychowania patriotycznego jest więc szkoła. Jej znaczenie należy widzieć w dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, jest ona jakby kontynuatką wychowania rodzinnego, dopełnia swoim oddziaływaniem przekaz rodzinny z natury rzeczy mający charakter początkowy (inicjacyjny). Szkoła ma bogatsze możliwości jako środowisko zorganizowane, dysponujące bogatszym zestawem środków. Po wtóre: szkoła, uznając prymat rodziny w wychowaniu może inspirować rodzinę, pouczać ją i wspomagać w przekonaniu, że tylko

ona może skutecznie wpoić i przekazać sposoby zachowań. Tak widziana koalicja wychowawcza rodziny i szkoły służy rzeczywiście dobru człowieka¹³.

3. Rola szkoły w edukacji regionalnej

Problem ochrony regionalnego dziedzictwa wiąże się bezpośrednio z zagadnieniem edukacji regionalnej. Skuteczna ochrona tego, co najbliższe wymaga edukacji, stąd w wielu współczesnych państwach istnieje stosunkowo szeroko rozbudowana edukacja regionalna. Rozpoczyna się ją już od pierwszych klas wszystkich szkół. Jeśli związek człowieka z dziedzictwem własnego regionu jest wartością, to głównym celem edukacji jest uświadomienie tego uczniowi w całym procesie jego edukacji. Ten ogólny cel rozkłada się z kolei na cele bardziej szczegółowe¹⁴.

Pierwszym z nich jest wyposażenie ucznia w zasób określonej wiedzy o własnym regionie. Dotyczy to wszystkich elementów konstytuujących pojęcie regionu, a mianowicie elementu geograficznego, społecznego i kulturowego. Zdobyta wiedza jest bowiem podstawą akceptacji dziedzictwa kulturowego w regionie. Drugim szczegółowym celem jest wydobycie w całym procesie edukacji wielorakich wartości tkwiących we własnym regionie. Wszystkie bowiem elementy kształtujące pojęcie „regionu”, a mianowicie: kultura, społeczność, terytorium są nośnikami wartości. Są to wartości zarówno materialne, duchowe, intelektualne, moralne, a także religijne. Trzecim szczegółowym celem edukacji regionalnej jest przygotowanie ucznia do identyfikacji z tymi wartościami. Nie może to jednak być proces narzucania tych wartości. Przekaz wiedzy (pierwszy cel), wydobycie wartości (drugi cel) jest propozycją systemu wartości, które człowiek młody może zaakceptować, dokonując własnej identyfikacji. Dlatego też wartości własnego środowiska nie należy traktować jako determinizmu, ale jako propozycję tych wartości, na podstawie których człowiek kształtuje swoją własną ich hierarchię. Wreszcie czwartym, szczegółowym celem edukacji jest kształtowanie tzw. „tożsamości pluralistycznej”. Jej istota polega na tym, że człowiek poznając siebie, własne zakorzenienie w bliskiej sobie społeczności, kulturze i terytorium, uczy się trafniej odczytywać i interpretować zachowanie innych, uczy się szanować ich odmienność¹⁵.

Ostatecznie powiedzieć należy, że celem edukacji regionalnej w procesie dydaktyczno-wychowawczym winno być kształtowanie poczucia własnej tożsa-

¹³ J. W i l k, *Myśląc ojczyzna – wychowanie patriotyczne...*, s. 72-76.

¹⁴ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, Warszawa 1995; H. G a l u s, *Edukacja regionalna*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”. R. 1989, nr 7-8, s. 23-24; Zob. W. B r e z i n k a, *Wychowanie i pedagogika. W dobie przemian kulturowych*. Tłum. J. K o c h a n o w i c z, Kraków 2005.

¹⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Dziedzictwo kulturowe w regionie...*, s. 4.

mości jako podstawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska i autentycznego otwarcia się na inne społeczności i kultury¹⁶.

Tak rozumiana edukacja regionalna stanowi także istotny element ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego. Budzi ona bowiem świadomość wartości własnego dziedzictwa, a tym samym konieczność zaangażowania w jego ochronę¹⁷.

4. Współdziałal w tworzeniu kultury własnego środowiska formą obywatelskiej odpowiedzialności

Aktywność społeczności lokalnej w sferze wielorakich działań kulturowych w wielu wypadkach oznacza autentyczne zaangażowanie i aktywność miejscowej społeczności mająca na celu kultywowanie wielorakich wartości i dóbr kulturowych regionu, ale także ciągle wzbogacanie i rozwój tych wartości i dóbr. W tej płaszczyźnie odnotować należy także wielorakie inicjatywy i działania, których celem jest rozwój oświaty i nauki we własnym regionalnym środowisku, rozwój nowych i własnych systemów nauczania, regionalizacji całego procesu rozwoju oświaty, rozwoju nowych środowisk kulturowo-oświatowych, powstawania towarzystw i zrzeszeń o tym charakterze itp.¹⁸.

Uobywatelnienie jednostki ludzkiej, czyli tzw. jej aktywizacja i uczestnictwo poprzez samorząd terytorialny ujawnia się więc m. in. w sferze kulturowej. Chodzi tu przede wszystkim o aktywizację i działalność kulturową związaną ściśle z własnym regionem. Upodmiotowienie bowiem społeczności lokalnej poprzez samorząd terytorialny, to możliwość samostanowienia tej wspólnoty także w płaszczyźnie szeroko rozumianej własnej kultury, tzn. odpaństwowienia, odbiurokratyzowania, zdecentralizowania kultury a tym samym odbudowy systemu samorządowego w tej dziedzinie. W ten sposób samorządzenie się społeczności lokalnej w tej materii stwarza konkretnej jednostce ludzkiej szeroki wachlarz jej zaangażowani i aktywności w tej materii. W praktyce oznacza to wielorakie inicjatywy osoby zmierzające do zachowania i kultywowania wartości własnej lokalnej i regionalnej

¹⁶ H. Skorowski, *Dziedzictwo kulturowe w regionie*. W: *Szkola a regionalizm*. Ciechanów 1996, s. 21.

¹⁷ Tenże, *Europa regionu. Regionalizm jako kategoria aksjologiczna*. Warszawa 1998/1999, s. 184; Zob. J. Koperk, *Europa regionów – reformy samorządowe w wybranych krajach europejskich (Europe of the Regions – local self-government reforms in the selected European countries)*. „Europejski Przegląd Naukowy”. T. 1: 2007, s. 282-305; Tenże, *Reformy samorządowe w państwach Unii Europejskiej: we Włoszech, Hiszpanii, Francji, Niemczech i Austrii*. W: *Związek Gmin Regionu Łódzkiego, Gmina w systemie samorządu terytorialnego*. Łódź 1999/2000, 137-160.

¹⁸ H. Galus, *Edukacja regionalna*, s. 23-24; H. Skorowski, *Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej*. Warszawa 1996, s. 192-193; Zob. D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*. Kraków 2006; *U podstaw dialogu o edukacji*. Red. A. Karpińska. Białystok 2003; J. Gajda, S. Juszczyk, B. Siemieniecki, K. Wenta, *Edukacja medialna*. Toruń 2006.

kultury, do ciągłego jej ożywienia i wprowadzania w życie własnej społeczności, ale także społeczności większej. Nie można jednak całej sfery aktywności kulturowej jednostki sprowadzać tylko i wyłącznie do przechowywania tego co zastane, do tworzenia skansenu o charakterze folklorystyczno-kostiumowym. Jeśli w tym miejscu mówimy o aktywizacji w sferze kulturowej, to chodzi także o podkreślenie, że samorząd terytorialny inspiruje i pobudza człowieka do szerokich inicjatyw na rzecz własnej lokalnej kultury, w tym także do wielorakich działań artystycznych, literackich, naukowych itp. Jest to zatem aktywizacja w płaszczyźnie troski o zachowanie kultury własnego środowiska, ale także o jej aktywny rozwój, ubogacania, otwieranie na nowe wartości¹⁹. Współdziałal w tak pojętym tworzeniu kultury własnego środowiska jest także w najgłębszej swej istocie formą obywatelskiej odpowiedzialności, współuczestnictwa w życiu tegoż środowiska, partycypacji tzn. formą uobywatelnienia jednostki ludzkiej²⁰.

Samorząd lokalny jest rzeczywistą szkołą pełnego i autentycznego uobywatelnienia jednostki ludzkiej w ramach współczesnego życia. Gwarantując bowiem społeczności lokalnej jej faktyczną podmiotowość, tzn. wielorakie struktury jej autonomii i autentycznego działania we własnym środowisku i na rzecz tego środowiska tworzy także „przestrzeń”, w której konkretna jednostka potrafi realizować własną bytową dynamikę i aktywność. Tu bowiem rozwija się przede wszystkim poczucie przynależności i „zakorzenienia” we własnym środowisku jako nieodzowny fundament działania i uczestniczenia w środowisku i na rzecz środowiska. W tym też sensie na szczeblu samorządu konkretny człowiek najłatwiej i najlepiej odnajduje swój „przydział” we współczesnym świecie, który gruntuje go i określa jego miejsce, a także odnajduje miejsce realizowania siebie poprzez uczestnictwo w życiu własnego środowiska. W tym ten sensie zasadnym są stwierdzenia L. Mażewskiego, że „Społeczność lokalna umożliwia intensywne i bezpośrednie uczestnictwo obywateli w życiu publicznym. Tak zwany patriotyzm lokalny może stać się znakomitym bodźcem do współuczestnictwa ludzi w życiu swego środowiska, demokratyczną szkołą ponoszenia odpowiedzialności za przedsięwzięcia swoje i innych. Kontakty osobiste, szybki przepływ informacji wyznaczają rozległą przestrzeń dla rozmaitych form partycypacji”²¹.

W kontekście przeprowadzonych analiz należy stwierdzić, że pełne uobywatelnienie osoby w społeczności lokalnej, czyli uczestnictwo jednostki w wielorakich dziedzinach życia publicznego, przejawia się w sposób szczególnie w sferze społeczno-kulturowej należącej do podstawowych płaszczyzn życia publicznego. Uczestnictwo i partycypacja zaś to nic innego jak faktyczne uobywatelnienie konkretnej jednostki także w tej płaszczyźnie. Zasadnym jest zatem twierdzenie,

¹⁹ H. Skorowski, *Antropologiczno-etyczne aspekty regionalizmu*. Warszawa 1990, s. 175.

²⁰ T e n ż e, *Moralność społeczna...*, s. 203-204.

²¹ L. Mażewski, *Samorządność lokalna*. „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”. R. 1988, nr 10, s. 5; H. Skorowski, *Moralność społeczna...*, s. 204-205.

że społeczność lokalna jest szkołą autentycznego wychowania patriotycznego i uobywatelnienia osoby we współczesnym życiu²².

Zakończenie

Najbliższym pojęciowo odniesieniem do narodu jest rodzina. Naród wywodzi się niejako z rodziny i w oparciu o rodzinę buduje się jego istnienie. Od niej zależy jego rozwój i trwanie, dlatego określa się rodzinę jako podstawową komórkę narodu. Pracując dla rodziny, pracuje się dla przyszłości własnego narodu i to ma ścisły związek z postawą patriotyczną.

Wychowanie patriotyczne rozpoczęte w rodzinie i kontynuowane w szkole, a następnie rozwijane w środowisku lokalnym i ogólnonarodowym jest w sposób szczególny kształtowaniem postaw obywatelskich, czyli zachowań, w których przejawia się troska o ojczyznę i realizuje się konkretnie poczucie odpowiedzialności za jej rozwój.

Powyższa argumentacja i przeprowadzone analizy uzasadniają przyjętą we wstępie artykułu tezę o znaczeniu edukacji patriotycznej w rozwoju polskiej kultury narodowej.

Patriotic education in the context of Polish national culture

Summary

The article presents following aspects: 1. Patriotic education as a process of implementation into the national culture; 2. Patriotic education as a creation of the civil attitude; 3. Role of school in the regional education; 4. Participation in the creation of the culture of the own environment as a form of the civil responsibility.

Teaching is the activity with a big moral burden and is a one of the most creative activities of the man. That is why the personal relationship between the teacher and the student has the special sense. In the educational community, there is a special role of parents, who are responsible for raising children. Patriotic education, which begins in the family, than is followed at school, and developed in local and national environment, is a creation of the civil virtues where the care of the homeland appears and the responsibility for its development is realized.

Transl. by Adam Koperek

---

²² Zob. J. Koperek, *Samorząd terytorialny istotnym elementem demokratyzacji życia społecznego w okresie polskich przemian ustrojowych*. „Saeculum Christianum”. R. 7: 2000, nr 2, s. 233-245; T e n ż e, *Spoleczno-etyczne dylematy polskiej demokracji samorządowej*. W: *Człowiek-Kościół-Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia*. Łódź 2002, s. 257-266; Por. H. S k o r o w s k i, *Moralność społeczna...*, s. 204-205.